

Gönderim Tarihi: 12.11.2023

Kabul Tarihi: 05.03.2024

TİTİZ, YÜKSEK VE YÜKSELMEK KELİMELERİNİN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE¹

On the Etymology of the Words Meticulous, High and Rising

Hami AKMAN

Dr.; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

hamiakman@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8787-2319

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz: Etimoloji kelimesi, Eski Yunancada *étimos* “gerçek” *lógos* “bilgi; mana” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Gerçek mana ya da gerçek mana bilgisi gibi bir anlama gelen bu birleşik, Türkçeye köken bilgisi ya da köken bilimi olarak tercüme edilmiştir. Bir kelimenin gerçek ve asıl manasına ulaşmak aslında onun köküne ulaşmak demektir. Türkçede bir kelimenin köküne ulaşmanın belli kuralları vardır. Bunlar, kök olan kelime ile türevi arasında anlam, ses ve şekil bilgisi açısından uyumun kuvvetli olmasıdır. Türkçe ile ilgili bugüne kadar bazı etimolojik çalışmalar yapılmıştır. Türk dilinin ilk karşılaştırmalı etimolojik sözlüğü Vámbéry'e aittir; ancak çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüklerden ilk ve en önemlisi Marti Réséner'in Türk Dillerinin Etimoloji Sözlüğü Üzerine Bir Deneme adlı eseridir. Sir Gerard Clauson'un 1972'de yayımlanan *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı sözlüğüyse, Türkçenin etimolojik sözlükçülüğünde bir dönüm noktasıdır. Bir dilde üzerinde çalışılan en zorlu alanlardan birisi etimolojik araştırmalardır. İşte bu çalışmada titiz, yüksek ve yüksel-kelimelerinin etimolojileri ele alınmıştır. Titiz kelimesi “deşmek, deşelemek “yün, pamuk vb.ni tellere ayırarak kabartmak; elle çok küçük parçalara ayırmak” anlamı dit- ~ tit-anlamlı fiilden türerken; yüksek ve yüksel- kelimeleri ise üst kelimesinden türemiştir. Çalışmada, söz konusu kelimelerle alakalı kendi etimolojik önerilerimize yer vermeden önce tarihî metinlerde ve çağdaş Türk lehçelerindeki tanıklarına yer verilip bazı araştırmacıların bunlarla ilgili etimolojik açıklamaları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etimoloji, titiz, yüksek, yükselmek

Abstract: The word *etymology* comes from Ancient Greek: *étimos* “truth” and *logos* “knowledge”; It is formed by combining the words “meaning”. This compound, which means something like real meaning or true meaning knowledge, has been translated into Turkish as *etymology* or *etymology*. Reaching the true and original meaning of a word actually means reaching its root. There are certain rules for reaching the root of a word in Turkish. These are the strong harmony between the root word and its derivative in terms of meaning, sound and morphology. Some etymological studies have been carried out on Turkish until today. The first comparative etymological dictionary of the Turkish language belongs to Vámbéry; However, the first and most important etymological dictionary of contemporary Turkish is Marti Réséner's work titled *An Essay on the Etymological Dictionary of Turkish Languages*. Sir Gerard Clauson's dictionary titled *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, published in 1972, is a turning point in the etymological lexicography of Turkish. One of the most challenging areas to work on in a

¹ Bu makale, 1. Uluslararası Karadeniz Bilimsel Araştırma ve İnovasyon Kongresinde sunulmuş ve özeti yayımlanmış olan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

language is etymological research. In this study, the etymologies of the words *meticulous*, *high* and *Yüksel*- are discussed. The word *meticulous* means "to pierce, to pierce" to fluff wool, cotton, etc. by separating them into strands; Derived from the meaningful verb *dit- ~ tit-* meaning "to cut into very small pieces by hand"; The words '*high*' and '*Yüksel*-' are derived from the word '*upper*'. In the study, before giving our own etymological suggestions regarding the words in question, their witnesses in historical texts and contemporary Turkish dialects are included and information is given about the etymological explanations of some researchers about them.

Keywords: Etymology, *meticulous*, *high*, rising.

1. GİRİŞ

Etimoloji kelimesi Eski Yunancada *étimos* 'gerçek' *lógos* "bilgi; mana" kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Bunların kelime kelime anlamı *gerçek anlam* ya da *gerçek anlam bilgisidir* (Stachowski, 2011, s.1). Bu birleşik, dilbilgisi terimi olarak Türkçeye genellikle *köken bilimi* veya *kelime bilgisi* olarak tercüme edilir (Demirci, 2019, s. 22). Bir kelimenin gerçek, asıl manası gibi bir anlam ortaya çıkar. Esas itibarıyla bir şeyin aslı onun köküdür; yani bir kelimenin asıl, gerçek bilgisine ulaşmak demek, onun kökünü elde etmek demektir. Etimoloji, bir dilin çalışması ve araştırılması en zahmetli, en çetin kolunu oluşturmaktadır. Bir kelimenin bazen son hâli, ilk hâli ile o kadar farklılaşır ki bunun köküne ulaşmak için bir dilbilimci olmak gerekli olur. Mesela Eski Türkçede tanıklanan bir kelimenin kökünü elde etmek için Moğolca, Çince, Soğdca gibi yabancı dillerin yapısal özelliklerinden haberdar olmak gerektiği gibi, Göktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesine de hâkim olmak gerekir. Bunlara bazen Türkçenin diğer lehçelerinden de hatırı sayılır oranda haberdar olmak gerektiği ifade edilmelidir. Türkçe tarih boyunca birçok dile tanışmış, etkileşime girmiş onlara kelime verirken onlardan kelime de almıştır. Dolayısıyla Türkçenin etimolojisini yapmak için çok dikkatli olmak gerekmektedir. Mesela *uşmak* kelimesinin Soğdca olduğu bilinmediği takdirde bunun, Türkçe bir kelime olduğuna ve kökünün *uç-* fiiline dayandığına dair hatalı bir açıklama yapmak muhtemeldir. Yine Farsçaya dair bilgi sahibi olunmadığı takdirde Türkçe olan *köşk* kelimesinin bu dile (Farsça) ait olduğu hatasına düşülebilir (Tekin, 2015, s. 27-33). Etimoloji, bazen "kelimelerin göçüyle alakalı olabileceği için tarih ve coğrafya ilminden bir dereceye kadar haberdar olmak gereğini" de ortaya çıkarmaktadır (Demirci, 2019, s. 23). Etimoloji, başlangıçta sadece dinî metinlerdeki kelimelerin köküne ulaşmayı hedeflerken zamanla dillerin "söz varlığının bütünü" kapsayan bir hâl almıştır (Şen, 2023, s. 9). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere etimolojide kulaktan dolma bilgilerin ve yüzeysel çalışmanın yeri yoktur. Etimoloji ciddi bir birikim isteyen dil bilgisi dalıdır.

Türkçenin bugüne kadar tam bir etimolojik sözlüğü hazırlanmamıştır. Karşılaştırmalı olarak Türkçenin ilk etimolojik sözlüğü H. Vámbéry'in *Türk-Tatar Dillerinin Etimoloji Sözlüğü* (1878) adlı eseridir. Bu sözlükte köken itibarıyla birbirinden uzak kelimelerin birlikte ele alındığı görülmektedir. Türkçenin ikinci etimoloji sözlüğü Bedros Keresteciyan'a ait *Matériaux pour un dictionnaire étymologique de la langue turque* adlı çalışmasıdır. Türkçenin çağdaş etimolojik çalışmalarından ilk ve en önemlisi Marti Résénen'in *Türk Dillerinin Etimoloji Sözlüğü Üzerine Bir Deneme* (1969) adlı eseridir. Sir Gerard Clauson'un 1972'de yayımlanan *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı sözlüğü Türk dilinin etimolojisinde bir dönüm noktasıdır. Bu sözlük 10.000 madde başı kelimededen oluşmaktadır. Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation* (1991) adlı çalışması da etimolojik yönü ağır bastığı için burada zikredilen eserler arasında yer alabilir. Bunlardan başka Türkçenin sözvarlığını etimolojik açıdan tek tek ele alan çalışmalar da mevcuttur: V. G. Yegorov'un *Etimologičesky slovar čuvaškogo yazıka*, Stanislaw Kalużyński *Etimologičeskiye issledovaniya po yakutskomu yazıku*, Marek Stachowski'nin *Dolganischer Wortshatz* adlı çalışmaları burada zikredilebilir (Ölmez, 1998, s. 175-179). Bunlara ek olarak Türkiye Türkçesinin etimolojisi ile ilgili kitap bazında Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (2020), Tuncer Gülensoy'un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (2018), Sevan Nişanyan'ın *Nişanyan Sözlük (Çağdaş Türkçenin Etimolojisi)* (2018), Andreas Tietze'nin *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (2021) adlı eserleri sayılabilir. Bunlara ek olarak çeşitli kelimelerin etimolojileri ele alan müstakil kitaplar da söz konusudur. Bunlara örnek olarak Şinasi Tekin'in *İştikakçının Köşesi (Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler)* (2015), Osman Fikri Sertkaya'nın *Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları* (2018), Hatice Şirin'in *Sözcük Hikâyeleri (Sözlerde Saklı Kültür)* (2019), Serkan Şen'in *Etimolojinin İzinde (Kelimededen Kültüre Seyahatler)* (2023), Kerim Demirci'nin *Oxford'un Öküzü* (2019), Ali Akar'ın *Düşünen Türkçe* (2019) adlı kitapları verilebilir.

Çalışmada önce *titiz* ardından *yüksek* ve *yüksel-* fiillerinin etimolojileri ele alınmıştır. Bunu yaparken her üç kelime için de aynı yöntem takip edilmiştir. Öncelikle kelimelerin Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren varsa tanımlarına yer verilmiştir. Bundan sonra, bu kelimelerle ilgili araştırmacıların etimolojik açıklamalarına ve ardından kendi etimolojik önerilerimize yer verilmiştir. Etimolojide bir kelimenin hangi kökten geldiğine dair farklı görüşler olabilir. Bunlar arasında gerçeğe en yakın yaklaşımlar, türemiş olan bir kelimenin kök olan kelime ile hem anlam hem

de ses ve şekil bilgisi açısından en uygun olanlarıdır. Dolayısıyla aşağıda etimolojik incelemelerine yer verilen *titiz*, *yüksek* ve *yüksel-* kelimelerinin, kendilerine kök olarak kabul edilen kelimelerle anlam, ses ve şekil bilgisi bakımından uygunluğuna dikkat edilmiştir.

2. TİTİZ KELİMESİ

2.1. Titiz Kelimesinin Bazı Yazılı Tanımları

Titiz kelimesine Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'te “Çok dikkat ve özenle davranan veya böyle davranmasını isteyen kimse. 2. Temizliğe aşırı düşkün ola kimse” (2011, s. 2359a) anlamlarında geçmektedir. Bu kelimeye ilk defa *titiz nēn* şeklinde bir sıfat tamlaması kalıbında ve “helile meyvesi ve benzeri şeyler gibi kekremsi tadı olan şey” (Ercilasun- Akkoyunlu, 2018, s. 152) anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te rastlanmıştır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te kelimenin türevi olan *titizlik* kelimesine de “acılık ve kekrelilik. Helilenin tadı gibidir” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018, s. 222) anlamıyla tesadüf edilmektedir. Kelimeye *Tarama Sözlüğü*'nde “uzaklaştırılmış” anlamıyla rastlanmaktadır: *Varıp şeyh ettiler bir bî-temîzi / Ki Hak dergâhınundur ol titizi* “O temiz olmayanı gidip şeyh ettiler ki o hak dergâhının titizidir” (2019, O-T, s. 3804). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nde kelimenin, Çağdaş Türk Lehçelerindeki şu karşılıklarına yer verilmiştir: Azerbaycan Türkçesi: *sofi*, Başkurt Türkçesi: *talapsan*, Kazak Türkçesi: *talğağış*, Kırgız Türkçesi: *talaptu*, Özbek Türkçesi: *talapçân*, *inçık*, Tatar Türkçesi: *talapçân*, Türkmen Türkçesi: *talapkar*, Uygur Türkçesi: *incık*, *tälapçan* (KTLS, 1991, s. 892-893).

2.2. Titiz Kelimesinin Etimolojisi

Titiz kelimesinin etimolojisi ile ilgili Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde kelimenin tanımını “1. Çok dikkat ve özenle davranan veya davranılmasını isteyen, memnun edilmesi güç, müşkülpesent”, etimolojisini ise “<*tit- ‘(yara) açmak’+(i)+z” (2018, s. 743a) şeklinde vermiştir. Sevan Nişanyan, kelimenin “keskin veya kekremsi tat” anlamını vermiş ve bunu Eski Türkçedeki *titig* “zonklama, titreşme” kelimesiyle karşılaştırmıştır (2018, 865b). Nişanyan kelimenin 20. yüzyılın başlarına kadar bir sıfat olarak kullanıldığını ve olumsuz tarafının baskın olduğunu, ancak daha sonra olumlu bir anlam kazandığını ifade etmiştir (2018, s. 865b). *Ötüken Türkçe Sözlük*'te kelimenin etimolojisine şu şekilde yer verilmiştir: [*eT*. *tı-t-mak* (*dağıtmak*) / *ti-t-mek* > *ti-t-iz*. Aynı eserde kelimenin şu anlamlarına yer verilmiştir: “1. Yaptığı işlerde en küçük ayrıntılara dahi büyük dikkat ve özen gösteren, başkalarının da aynı dikkat ve özeni göstermesini isteyen. 2.

Aşırı özeni nedeniyle kolay memnun edilemeyen; kolay beğenmeyen; müşkülpesent. 3. Temizliğe aşırı düşkün olan ve bunu hastalık derecesine vardır; aşırı temiz ve derli toplu. 4. Huysuz; geçimsiz; öfkeli. 5. Eat Uzaklaştırılmış. 6. (ağız) Çevik (DS)” (Çağbayır, s. 2007, 4838b) *Ötüken Türkçe Sözlük*'te kelimenin *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki *titiz* “Tadı helile gibi kekremsi olan; kekre” ise şu şekilde etimolojik açıdan ele alınmıştır: *Tét-mek* > *t't-iz / tit-iz* (Çağbayır, 2007, s. 4838b). *Kubbealtı Lugatı*'da kelimenin *titiz* “tadı acı olan (şey)?” şeklindeki anlamı verilmiş; ancak etimolojik bir açıklama yapılmamıştır (Ayverdi, 2005, s 1259). Andreas Tietze etimolojik sözlüğünde bu kelimeye yer vermemiştir.

Yukarıdaki etimolojik açıklamalara bakıldığı zaman Gülensoy'un “yara açmak” anlamındaki **tit-* fiili ile *titiz* kelimesi arasındaki anlam bağlantısını kurmak zor bir ihtimal olarak görülmektedir. *Ötüken Türkçe Sözlük*'teki *t-t-mak* “dağıtmak” / *ti-t-mek* > *ti-t-iz* şeklindeki etimolojik açıklama, şekil açısından dikkate değerdir; ancak burada “dağıtmak” anlamlı bir *tit-* / *tit-* fiilinin tanıklanmamış olması bu açıklamaya ihtiyatlı yaklaşmamıza yol açmaktadır. Ayrıca kelime, *t-* fiilinden alınacaksa bu fiilin şimdiye kadar bilinen “engellemek” (Paçacıoğlu, 2016, s. 625) anlamının da söz konusu *titiz* kelimesiyle anlam bağlantısını sağlayamadığı açıktır. Bu kelimenin kökenine inmek için öncelikle anlam bağlantısını net olarak sağlayacak bir köke ihtiyaç vardır. Bizce söz konusu kelime *Derleme Sözlüğü*'nde kaydedilen *ditmek* “deşmek, deşelemek” (2019, s. 1526); “yün, pamuk vb.ni tellere ayırarak kabartmak; elle çok küçük parçalara ayırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) fiilinden türemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki bugün Van ağzında herhangi birisini tehdit ederken “seni diderim / titerim!” cümlesi kullanılır ki anlamı “seni parçalarım” anlamındadır. Bu fiilin parçalamak, küçük parçalara ayırmak” anlamları ile *Derleme Sözlüğü*'ndeki “deşmek, deşelemek” vd. anlamlarını göz önüne alınca, *titiz* kelimesiyle bir anlam bağlantısının sağlanabileceği görülmektedir; nitekim *titiz* olan kimse bir şeyin en ince ayrıntılarına kadar iner, en ufak detaylara bile özen gösterir; yani soyut anlamda bir konu, mesele, iş vs.yi parçalar, onun en ince ayrıntılarına iner yani onu “didik didik eder, dider / titer”; dolayısıyla *titiz* kelimesinin etimolojisinin şu şekilde geliştiğini varsaymaktayız: *dit* ~ *tit-i-z*. Söz konusu *dit-* / *tit-* fiilinin, *Derleme Sözlüğü*'deki *ditmiklemek* “ayıklamak, didiklemek”, *ditmek* (2019, s. 1526a), *titmek* (2019, s. 39439 ~ *didek* (dıdak, didak, didik, diktek, dikti) “gaga” (2019, s. 1481a) kelimelerinin de kökü olduğu anlaşılmaktadır. Bir şeyi *ayıklamak*, *didiklemek* aslında onu parçalara ayırmak, yani *ditmek* ya da *gaga* anlamındaki *didek* vd. de tavuk, kuş vs.nin bir şeyi parçalayan, parçalara ayıran, yani diden organıdır; dolayısıyla *ditmiklemek* kelimesinin etimolojisi

dit- ~ *tit-mik* (<*mek*) + *le-mek* şeklinde, *didek* kelimesinin ise *dit-* ~ *tit-ek* şeklindedir. Buradan anlaşılan şudur ki *ditmiklemek* ve *didek* kelimelerinin kökü olan *dit-* / *tit-* fiili aynı zamanda *titiz* kelimesinin de köküdür; yani bu kelimelerin hepsi kökteştir. Tietze de *did-ek* / *did-ak* / *did-ik* “gaga”, *did-ele-* “didiklemek”, *dit-ik-le-* “didiklemek”, *dit-in-* “çok güçlük çekerek çalışmak, inatla uğraşıp durmak”, *dit-iş-* “hep kavga etmek; didinmek”, *dit-iş-ken* “her zaman kavga etmeye hazır olan kimse” kelimelerinin kökünü gördüğü üzere *dit-* fiiline dayandırmıştır (2021, s. 372-373).

Yukarıda *dit-* ~ *tit-* fiili ile türevi olan *titiz* kelimesinin anlam bağlantısı aydınlatılmaya çalışıldı. Ses ve şekil açısından da bakıldığı zaman kökle (**tit-* ~ *dit-*) gövde (*titiz*) arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Günay Karaağaç, Eski Türkçede söz başı *d'* nin olmadığını, bunun bazı yeni Türk yazı dillerinde sonradan türediğini ve bunlar arasında da Oğuz Türkçesinin ilk sırada yer aldığını ifade ederek bu ses değişikliği için şu örnekleri vermiştir: *tağ*>*dağ*, *tiş*>*diş*, *taş*>*taş*, *turnak*>*dırnak* (2013, s. 186-187). Bu örneklerin aksine *titiz* kelimesinde *tonlulaşma* hadisesi meydana gelmemiş, yani kelime *ditiz* olmamıştır. Bunun nedenlerinden birisi Oğuz Grubu Türk lehçelerinde *tonlulaşmanın* belli bir düzen içinde gerçekleşmemesidir (Hunutlu, 2018, s. 167). Mesela Türkiye Türkçesinde *t* ile başlayan bazı kelimelere Azerbaycan Türkçesinde *d* ile tesadüf edilmektedir: *taş*>*daş*, *turna*>*durna*, *tavşan*>*dovşan*, *tuz*>*duz*, *turnak*>*dırnağ*, *tara-*>*dara-*, *taş-*>*daş-*, *taşgın*>*daşgın*, *tat*>*dad*, *tatlı*>*dadlı*. Türkmen Türkçesindeyse bu duruma şu kelimelerde rastlanmaktadır: ET. *targak*> Tkm. *darak* “tarak”, ET. *taş*> Tkm. *daş* “dış”, ET. *ter*> Tkm. *der* “ter”, DLT *tilim*> Tkm. *dilim* “dilim” (Hunutlu, 2018, s. 168). Bunlara şu örnekler de eklenebilir: *tamğa*>*damga*, *tavar*>*davar*, *tayak*>*dayak*, *tarik-*>*darıl-*, *tavran-*>*davran-*, *teğirmen*>*değirmen*, *tegül*>*değil*, *teve*>*deve*, *tazluk*>*dazlak* vb. (Efendioğlu-İşcan, 2010, s.136). *Tonlulaşmaya* Anadolu ağızlarından şu örnekler de verilebilir: *galabaluk*, *goçakari*, *ğatran*, *gemuk*, *gonuş-*, *goyin*, *daş*, *diksin-* (Karahana, 2022, s. 108). *Tonlulaşmaya* aykırı durumların varlığı da söz konusudur. Bunda *sesteşlikten* doğabilecek karışıklığı önlemek ve anlam karışıklığının önüne geçmek (*gül*'ün *kül* olmaması, *kök*'ün *gök* olmaması) gibi sebepler etkilidir (Hunutlu, 2018, s. 172). *Titiz* kelimesinde anlam karışıklığına sebep olacak bir durum söz konusu olmadığına göre, kelimenin ilk hecesinin sonunda yer alan *t* sesinin ön ses olan *d*'yi, *gerileyici benzeşme* hadisesi ile kendisine benzetip *titiz*<*ditiz* şekline dönüştürdüğü söylenebilir. *dit-* / *tit-* fiiline gelen fiilden isim yapma +z, işlek olmasa da Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren tesadüf edilen bir ektir: *Uz* “usta, iyi”<u- “muktedir olmak”, *söz* “söz” *sö-y+le-* “söylemek”, *sämiz* “semiz, besili” “säm-r-it- ‘semirtmek’ ile aynı

kökten” (Gabain, 2007, s. 55); *boğuz* (<*boğ-u-z*) “boğaz”, *teviz* (<*tep-i-z*) “tepilmiş”, *uz* (u-z) “usta, mahir” (Eraslan, 2012, s. 108); *öz* (<ö- “hatırlamak, düşünmek”), *yıldız* (**yultrı-* “parlamak), *cılız, düz... kuduz* (**kutur-(u)z*) (Korkmaz, 2017, s. 171). Oğuz Grubu Türk lehçelerinin kelime başında tonlulaşma eğilimleri birbirinden farklıdır. Türkçe bir kelimenin kullanımında bir Oğuz grubu Türk lehçesinde kelime başında tonlulaşma olurken bir diğerinde böyle bir tonlulaşmaya gidilmemektedir. Bu sebeple, Oğuz grubu Türk lehçelerinde kelime başı tonlulaşma hadiseleriyle ilgili genellemelere gitmek oldukça zordur.

3. YÜKSEK VE YÜKSELMEK KELİMELERİ

3.1. Yüksek ve Yükselmek Kelimelerinin Bazı Yazılı Tanıkları

Yüksek kelimesine Eski Türkçe (Caferoğlu, 1968, s. 306), Orta Türkçe (Ercialsun-Akkoyunlu, 2018, s. 324; Arat, 1979, s. 561; Yüce, 2014, s. 35), Kıpçak Türkçesi (Toparlı vd., 2007, s. 332a), Çağatay Türkçesi (Ünlü, 2013, s. 1264b), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden başlayarak günümüzde de sıklıkla rastlanmaktadır. *Yükselmek* fiilinin kökü olan *yükse-* fiiline ise başta *Dîvânu Lugâti't-Türk* olmak üzere, *Kutatgu Bilig*, *Mukaddimetü'l-Edeb* gibi eserlerde rastlanmaktadır. *Yüksek* kelimesine, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nde ise şu şekillerde rastlanmaktadır: Azerbaycan Türkçesi: *yüksäk*, Başkurt Türkçesi: *biyik, yuğarı*, Kazak Türkçesi: *jogarı*, Kırgız Türkçesi: *biyik*, Özbek Türkçesi: *yüksäk, yukari, bälend*, Tatar Türkçesi: *biyik, yuğarı*, Türkmen Türkçesi: *beyik*, Uygur Türkçesi: *yukarı, yüksäk* (1991, s. 1000-1001); *yükselmek* fiili ise aynı eserde; Azerbaycan Türkçesinde *yüksälmäk*, Başkurt Türkçesinde *kütäriliv / üsiv / dāräjäläniv*, Kazak Türkçesinde *köteriliv, biyiktev*, Kırgız Türkçesinde *kötörülü*, Özbek Türkçesinde *yüksälmäk*, Tatar Türkçesinde *kütärilü / üsü / dārəcälänü*, Türkmen Türkçesinde *beygelmek / ulalmak*, Uygur Türkçesinde *yukuri / kötürülmäk* (1991, s. 1000-1001) şekillerinde geçmektedir.

3.2. Yüksek ve Yükselmek Kelimelerinin Etimolojisi

Burada hem *yüksek* hem de *yüksel-* fiillerinin etimolojilerine değinilmiştir. Clauson, *yüksek* kelimesinin kökünü *yükse-* fiiline, bu fiili de **yük* ismine, (1972, s. 916a) bağlarken söz konusu bu **yük* kelimesini de *yügerü* “yukarı” kelimesiyle ilişkilendirmiştir (1972, s. 916a). Clauson, *yüksel-* ve *yükset-* “yükseltmek” fiillerinin de bu *yükse-* fiilinden türediği görüşündedir (1972, s. 916a). Clauson'dan sonra birçok araştırmacı onunla aynı etimolojik önerilerde bulunmuştur. İpek Bilgen *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Söz Yapımı*'nda, (1989, s. 64) İbrahim Taş *Kutatgu Bilig'de Söz Yapımı*'nda

(2015, s. 112), Marcel Erdal da *Old Turkic Word Formation A Functional Approach the Lexicon*'da (1991, s. 258) *yüksek* kelimesini Clauson'da olduğu gibi *yügse-* "yükselmek, uzamak" fiiline bağlamışlardır. Bu isimlere ek olarak Dankoff (1985, s. 236) ve Hamilton'un (1998, s. 240b) da benzer görüşte olduğu görülmektedir (Taş, 2015, s. 153). *Yüksek* kelimesi *Azerbaycan Dilinin Etimolojiya Lüğeti*'nde şu şekilde açıklanmıştır: *Kökü "yük"dür yoq kəlməsinin dəyişmiş formasıdır), -sə şəkilçisi ondan yüksəmək feilini əmələ gətirib. -k şəkilçisi isə feildən sifət düzəldib. Qədim kök "ağ" feilidir, o, ağuş (yoxuş) şəklinə düşüb və ağ sözü yoq (yox) kimi sabitləşib "Kökü 'yük'tür. Yoq 'yukarı' kelimesinin dəyişmiş şəklidir. -se (isimden fiil yapma) eki ondan (yük) yükse- fiilini meydana getirmişdir. -k (fiilden isim yapma) eki ise fiilden sifət meydana getirmişdir. Eski kök ağ- "yükselmək" fiilidir. O (ağ-), ağış "yokuş" şəklinə dönüşmüş və ağ sözü yoq (yox) gibi sabitləşmişdir"* (Bəşir Əhmədov. Etimolojiya lüğəti, (<https://obastan.com>))

Andreas Tietze, *yüksek* kelimesinin etimolojisini, *yük-sek* <*yüg-se-* "yükselmek" şeklinde; *yüksel-* /*üsgel-*/*üsgel-* fiilinin etimolojisini ise *yükse-l-* şeklinde göstermiştir (2021, s. 566). *Ötüken Türkçe Sözlük*'te *yüksek* kelimesi *yük-sē-mek* "yükselmek"> *yük-se-k*; *yüksel-* fiili ise *yük-se-* / *ük-se-mek*> *yük-se-l-mek* şeklinde etimolojik açıdan ele alınmıştır (Çağbayır, 2007, s. 5400a). *Kubbelatı Lugatı*'nda *yüksek* ve *yüksel-* kelimelerinin her ikisi de *yükse-* "yüksek olmak" fiilinden alınmıştır: *Yükse-*, *yükse-l-* (<http://www.lugatim.com>). Sevan Nişanyan, kelimeyi *yükse-* "yükselmek, boy atmak" +Uk Eski Türkçe<*yük+se-* şeklinde ele alırken bu kelimenin yapı bakımından *yük* sözcüğünün bir türevi olmasının kesin olduğunu; ancak anlam ilişkisinin muğlak olduğunu belirtmiştir (2018, s. 945b). Nişanyan, *yüksel-* fiilini de *yükse-* fiiline bağlamıştır: *yük+se-* (2018, s. 945). Tuncer Gülensoy, *yüksek* kelimesinin Eski Türkçe ve Orta Türkçedeki *yüksek*, *yügsek*, Kutadgu Bilig'deki *yökse*, *öksek* şekillerini verip etimolojisini *yüg+se-* "yüksek olmak, yükselmek"+-k [<**yügçek* < **ügçek*] şeklinde vermiştir (2018, s. 976a/b). Gülensoy, kelimeye kök kabul ettiği *yüg* kelimesi ve türevlerinin Anadolu ağızlarındaki *yüğ* "tepe, höyük"; *yüğlen-* "yukarı çıkmak, yükselmek"; *yüğlük* "bir dağın en yüksek tepesine yakın olan tepe", *yücek*, *yüvcek*, *yüğcek*, *üğücek* "ovalardaki yüksek yerler" <**yügçek* <**ügçek* şekillerini verip *Derleme Sözlüğü*'nden *yünsecik*, *yunşerek* "yüksekçe, az yüksek", *yunşek*, *yünşek*, *yüğsek*, *yümsek*, ***yüsek***, ***yüskek***, *yüssek*, *yüysek* "yüksek" varyantlarını göstermiştir (2018, 976b). Gülensoy, ayrıca söz konusu kelimenin Gagavuzcadaki *üsek* <*yügsek*, ***üskek***, ***üskek***; Moğolcadaki *ögse*, *ögse-*, *ögede* yukarı, yukarıda", *ö'ede*; *ögsö-* "yükselmek, yukarı çıkmak" karşılıklarına değinmiştir (2018, s. 976b).

Necmettin Hacıeminoğlu, *Yapı Bakımından Fiiller* adlı kitabında *yüksel-* fiilini *yükse-* <*yüküz-e-l-* şeklinde açıklamıştır (2016, s. 162). Hacıeminoğlu, söz konusu kelimenin bünyesinde bulunan */-l-* fiilden fiil yapma ekini, “meçhul, dönüşlü ve oluş bildiren fiiller yapan yaygın bir ektir” şeklinde tanıtmıştır (2016, s. 162). Ali Akar *Düşünen Türkçe*’de kelimeyi yukarıda görüşleri alıntılanan birçok araştırmacıda olduğu gibi *yük* köküne bağlamıştır: **yükse-k+* / **yükse-l-* (2019, s.323). Kelimenin, *Derleme Sözlüğü*’nde *yüksək* (*Ahlat-Bitlis, Ankara) şekillerine (<https://sozluk.gov.tr/>) Van ağzından tespit ettiğimiz *üsgeyh*, *yüsgeyh* kelimeleri de eklenebilir.

Yukarıda da görüldüğü üzere *yüksək* ve *yüksel-* kelimelerinin *yük+se-* gövdesinden türediğine dair görüşler hemen hemen ortak bir yaklaşımdır. Araştırmacıların söz konusu *yük* köküne eklendiğini öne sürdükleri *+sA* eki Türkçenin ilk dönemlerden itibaren kullanılan, istek, dilek ifade eden ve işleklik sahası son derece sınırlı olan, olma ve yapma ifadesi taşıyan bir ektir: *su-sa-*, *garip-se-*, *umur-sa-*, *mühim-se-* (Ergin, 2012, s. 184). Ekin “arzulama ve istek bildirme” işlevini vurgulayan Gabain şu örneği vermiştir: *käksäk* “kindar, kinli” (käk “kin”+se-k) (2007, s. 50). Kemal Eraslan, bu ekle ilgili, bazı araştırmacıların görüşlerine de yer vererek şu açıklamalarda bulunmuştur:

İstek ifadeli fiiller teşkil eden isimden fiil yapma ekidir. C. Brockelmann, ekin *-s unsurunun + a-* ile genişlemiş olduğunu ve *sa-* “saymak, düşünmek, istemek” fiili ile aynı olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak her iki unsurun mahiyeti açıklığa kavuşturulmamıştır. G.J. Ramstedt “Türkçe Şart Kipi” adlı makalesinde, *+sa- /-+se-* eki ile *-sa / -se* ekinin aynı olduğunu belirtmiş ve eklerin *sa-* “saymak” (Moğolca *se-* “istemek”) fiilinin ekleşmiş şekli olduğunu kabul etmiştir. W. Bang, *-sar / -ser* şart ekini izah ederken *-sa / -se* unsurunun fiilden fiil yapma eki, *-r*’nin ise geniş zaman eki olduğunu belirtip *-sa- / -se* ekini *sa-* “saymak” fiiline bağlamıştır. M. Rasanen, de W. Bang’ın görüşüne katılmıştır. N. Hacıeminoğlu da *+sa- /+se-* ekinin isimlerden fiil yapan bir ek olduğunu ve Kâşgari’de çok örneklerinin bulunduğunu, fiillere getirilen *-sa- / -se-* ekinin istisna teşkil benzer bir ek olduğunu belirtmiştir; *barıgsa-* (<bar-ı-ğ+sa-) “varmak istemek”, *keksek* (<kek+se-k) “kindar, menfur”, *körügse-* (<kör-ü-g+se-) “görmek istemek”, *suvsa-* (suv+sa-) “susamak” (2012, s. 115-116).

Yüksək ve *yüksel-* kelimelerinin, bahsi geçen *+sA* isimden fiil yapma ekinin belirtilen işlevlerle uyumunun tam olmayışı ve ekin işlevliğindeki seyreklik de mevcut görüşlere ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğine bir işaretir.

Biz burada bu kelimelerin *üst* “üst, bir şeyin yukarısı” olan kelimedenden türemiş olabileceğini varsaymaktayız. Yani bizce kelimelerin

etimolojisi şu şekildedir: $(y)üst(>üs)+(k)e-k$ / $(y)üst(>üs)+(k)e-l$. Görüldüğü üzere burada *yüksek* kelimesi, *üst* kelimesine isimden fiil yapma eki $+kA$ getirilerek, *yüksel-* fiili ise aynı gövdeye fiilden fiil yapma eki $-l$ getirilerek elde edilmiştir. Bu görüşü ileri sürmemizde hem anlam hem de şekil bilgisi açısından uygunluk rol oynamıştır. Şöyle ki *üst* bir şeyin yukarısı, üst kısmıdır ve bir şeyin yüksekte, kısa olana göre saha üst bir düzeyde bulunan *yüksek* ile üste, yukarıya doğru hareket etmek anlamını içeren *yükselmek* fiili ile anlam bağlantısının açık olduğu ortadadır. Şekil bilgisi açısından da bakıldığında zaman, *Derleme Sözlüğü*'nde geçen ve yukarıda da koyu harflerle verdiğimiz *yūsek*, *yūskek*, *ūskek* kelimeleri söz konusu kelimelerin etimolojilerine dair görüşümüzün dayanak noktalarından birisini oluşturmaktadır (2019, s. 976b). *Üst* kelimesine getirilen $(+k)A$ -fiilden isim yapma ekine Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren rastlanmaktadır: *irinçkä-* “acımak, merhamet etmek” *irinç* “sefil”, *yarlıgka-*, *yarlıka-* “buyurmak, vaaz” *yarlıg* “emir, karar”, *kiygüş-kiş* “geniş” (Gabain, 2007, s. 49; Tekin, 2016, s. 85); *yıtışka-* “koklamak” (Eraslan, 2012, s. 114). Söz konusu bu ek Batı Türkçesine geçerken başındaki $/k/$ yi düşürmüş (ki bu durum bir kural hâline gelmiştir) ve $+A$ - tek başına kalmıştır: $(y)üst+e-k$ / $(y)üst+e-l$. Söz konusu bu kelimeler bu hâlde türedikten sonra $/s/$ ve $/k/$ seslerinin *göçüşmesi* (metathesis) neticesi *yüksek* ve *yüksel-* biçimlerini almışlardır. *Üst* kelimesi, $+kA$ - isimden fiil yapma ekini alırken bünyesinde yer alan $/t/$ sesini kaybetmiş ve *üs* hâlini almıştır ki *üs* kelimesi *Tarama Sözlüğü*'nde “üst” anlamıyla geçmektedir (Paçacıoğlu, 2016, s. 713b). Tabii burada *üs* kelimesi aldığı eklerle bazen *üsgek*, *üsgel-* şeklinde kullanılırken bazen de *yüsgek*, *yüsgel-* şeklinde başındaki $/y/$ protezini alarak kullanılmıştır. Protez ses olan $/y/$ sıklıkla kelime başında düşme temayülü göstermektedir. Bu durum için şu örnekler verilebilir: *Yırak>ırak*, *yigde>igde*, *yiriş>irin*, *yıl>il*, *yıldırım>ildirim*, *yılan>ılan*, *yıldız>ulduz*, *yürek>ürek*, *yigirmi>igirmi* “yirmi”, *yukarı>uharı*, *yüzük>üzük*, *yiñçü>inçü*, *yüksek>üskek*, *yüzük>üzük*, *yut->ut-*, *yigüt>igit*, *yüz>üz*, *yüksel->üsgel-* (Sevinçli, 2017, s. 47).

Burada *göçüşme* (metathesis) hakkında kısaca bilgi ve örnekler verilmesi yerinde olacaktır. Göçüşme söyleyiş kolaylığına bağlı olarak kelime içindeki iki sesin yer değiştirmesidir. Göçüşme çoğu zaman açıklığı daha yüksek olan sesin öne, daha düşük olan sesin sonraya kayması şeklinde olur. Daha çok birden fazla heceli kelimelerin iç sesinde görülen bu ses olayını taşıyan kelimelerden bazıları geçici bazıları ise kalıcı olabilmektedir.

Göçüşmenin, fonetik bir olay olmasına rağmen nasıl ortaya çıktığı ve sebeplerinin henüz ele alınmadığını ifade eden Ahmet Caferoğlu, bunun

dilimiz için çok fazla örneği olduğunu ifade etmiştir (1955, s. 1). Vecihe Hatiboğlu, “bazı sözcüklerde seslerin yer değiştirmesi” şeklinde açıkladığı *göçüşmenin* daha çok /r/ ve /l/ seslerini içeren kelimelerde görüldüğünü ifade etmiş ve şu örnekleri vermiştir: *kibrit>kirbit*, *kirpik>kiprik*, *toprak>torpak*, *çömlek>çölmek*, *gömlek>gölmek* (1978, s. 63). Göçüşme (metathesis)yi Zeynep Korkmaz *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*’nde “kelime içinde veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayı” şeklinde tanımlamıştır (2017, s. 146a). Korkmaz bu ses olayının daha çok /r/ ve /l/ akıcı ünsüzleri arasında gerçekleştiğini ve “ünsüzlerin birbiriyle karşılaşmasından doğan telaffuz zorluklarını giderme amacına dayandığını” ifade etmiş ve bu ses olayı için şu örnekleri vermiştir: *köprü>körpü*, *kibrit>kirbit*, *karyola>kayrola*, *bulgur>bulgul*, *ileri>ireli*, *lanet>nalet*, *ekşi>eşki*, *ödünc>öndüç*, *güvercin>güvencir*, *zerdali>zelderi* (2017, s. 146a). Ahmet Topaloğlu, *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*’nde *göçüşme* için “kelime içinde iki sesin yer değiştirmesi” şeklindeki tanıma yer vermiş ve bu ses olayına daha çok halk dilinde, özellikle de /r/ ve /l/ seslerini içeren kelimelerde rastlandığını ifade etmiştir (2019, s. 70). Topaloğlu’nun söz konusu ses olayı için verdiği örnekler arasında çalışmamıza konu olan *yüksek>yüskek* kelimesine de yer vermesi dikkate değerdir (2019, s. 70). Mehmet Hengirmen *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde bu ses olayını yukarıdaki açıklamalara benzer şekilde tanıtmış ve şu örnekleri vermiştir: *Yaprak>yarpak*, *toprak>torpak*, *yalnız>yanlız*, *yanlış>yallış*, *ekşi>eşki* (2009, s. 192). Günay Karaağaç, *göçüşme* olayının Türkçe dışında başka hiçbir dilde “anlam ayırıcı bir değer taşımadığını” ifade edip bu ses olayına örnekler verir. Karaağaç’ın verdiği örneklerden bazıları şunlardır: *Lanet>nalet*, *ekşi>eşki*, *güvercin>güvencir*, *bayram>baryam*, *köprü>körpü* (2022, s. 437). *Göçüşmede* yan yana bulunan seslerin yer değiştirmesine *yakın göçüşme*, yan yana bulunmayan seslerin yer değiştirmesine ise *uzak göçüşme* denir. *Göçüşmenin* genelde söyleyişte bir kolaylık meydana getirdiğini ifade eden Tahsin Banguoğlu, ekseriyetle çok heceli kelimelerin iç sesinde iki sestelin yer değiştirmesi şeklinde olduğunu ifade edip örnekler vermiştir. Banguoğlu’nun verdiği bazı örnekler şunlardır: *Bayram>baryam*, *gömlek>gölmek*, *çömlek>çölmek*, *sonra> sorna*, *ekşi>eşki* *akşam>aşkam*, *memleket>melmeket* vs. (2011, s. 70-71). *Kırbaç* kelimesinin /rb/ biçiminden önce /br/ şekliyle ortaya çıktığını ve *kopar-* fiiline eklenen *-aç* ekiyle teşekkül ettiğini belirten Selçuk Kırbaç, *metatezin* etimoloji çalışmalarında bize önemli faydalar sağladığını ve böylece kelimenin birincil şekline ulaşma imkânı sunduğunu ifade etmiştir (2012, s.100). *Göçüşmenin* genel bir kurala bağlamanın zor olduğunu ifade eden Ali Kök, bu ses olayıyla ilgili, “bazı ünsüzlerin birbiriyle karşılaşmasından doğan söyleyiş zorluğunu

gidermek için ses çıkışlarındaki boğumlanma noktalarının kolaydan zora doğru sıralanmanın olabileceği” şeklinde bir açıklama yapmıştır (2016, s. 426). Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki *göçüşme* sadece ses bazında değil, aynı zamanda hece ve kelime boyutunda da meydana gelebilmektedir (Ersöz, 2018, s. 2199).

Ali Kök, -sk-> -ks-: *eski>eksi* (2016, s. 421) örneğini, Ahmet Caferoğlu, *ks>sk~sg* metatezi için *öskür-<öskür-*, *yüsgek<yüksek*, *ösgüz<öksüz*, *esgil-eksi-* örneklerini vermiştir ki *yüsgek<yüsgek* örneği dikkate değerdir (1955, s. 4).

Bu kelimelerin etimolojilerine dair görüşlerimizi toparlayacak olursak; **yüksek**: *(Y)üst+ke-k>(y)üs+ke-k>(y)ük+se-k*; **yüksel-** *Y)üst+ke-k>(y)üs+ke-l->(y)ük-se-l-*.

4. SONUÇ

Bu çalışmada *titiz*, *yüksek* ve *yükselmek* kelimelerine yeni etimolojik açıklamalar getirilmiştir.

Titiz kelimesi, **tit-* “(yara) açmak’+(i)+z” ve *[eT. tı-t-mak (dağıtmak) / ti-t-mek > ti-t-iz* şekillerinde etimolojik olarak açıklanmıştır. Bundan başka söz konusu kelimenin, *titig* “zonklama, titreşme” kelimesiyle karşılaştırılmasına da rastlanmaktadır. Bu etimolojik açıklamalara bakıldığı zaman anlam bağlantısının net olarak sağlanamadığı görülebilmektedir. Bugün elimizde “deşmek, deşelemek; “yün, pamuk vb.ni tellere ayırarak kabartmak; elle çok küçük parçalara ayırmak” anlamlarını içeren *dit- tit* “ditmek” fiili mevcuttur. İşte bu kök, bizce *titiz* kelimesinin köküdür. Bunu öne sürerken öncelikle söz konusu kökle (*dit- tit-*) türevi olduğunu düşündüğümüz *titiz* arasında var olan anlam bağlantısıdır. *Titiz* olan birisi bir şeyi en ince ayrıntılarına kadar inceleyen, detayların hepsine dikkat eden kimsedir. Dolayısıyla *titiz*, “*diden ~ titen*” kimsedir. Türkçede *t* sesinin *tonlulaşma* hadisesi sonucu *d*’ye dönüşmesine sıklıkla rastlanmaktadır: *tağ>dağ*, *taş>dış*, *tökül->dökül-* “dökülmek”, *tiş>dış*, *tiz>diz* vb. gibi. Ancak *tonlulaşmaya* uymayan kelimelerin varlığına da rastlanmaktadır. Bu durumun varlığında, *sesteşlikten* doğabilecek karışıklığın önüne geçmek ve anlam karışıklığını önlemek gibi sebepler etkilidir. *Titiz* kelimesinde anlam karışıklığına sebep olacak bir durum söz konusu olmadığına göre, kelimenin ilk hecesinin sonunda yer alan *t* sesinin ön ses olan *d*’yi, *gerileyici benzeşme* ile kendisine benzetip *titiz<ditiz* şekline dönüştürdüğü söylenebilir. Sonuç olarak bu kelimenin etimolojisi şu şekildedir: *dit- ~ *tit-i-z>tit-i-z*.

Yüksek ve *yüksel-* kelimeleri Clauson ve sonraki araştırmacılar

tarafından genellikle *yükse-* fiiline bağlanmıştır. *Yükse-* fiili ise *yük* kelimesine dayandırılarak açıklanmıştır. *Yük* kelimesi *Derleme Sözlüğü*'nde geçen ve "tepe, höyük" anlamıyla açıklanmıştır. Bizce **yük* kelimesinin bahsedilen kelimelerle anlam bağlantısı tatmin edici bir yöne sahip değildir. İşte bu çalışmada, söz konusu kelimelerin köküyle ilgili yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere hem *yüksek* hem de *yüksel-* kelimelerinin kökü aslında *(y)üst*'tür. Bu kelimeye +*kA* isimden fiil yapma eki getirilmiş ve *(y)üstke-* "yükselmek" fiili ortaya çıkmıştır. *(Y)üske-* fiilinden *(Y)üstkek / (y)üstkel-* kelimeleri türemiştir. Her iki kelime bu hâlini aldıktan sonra *(Y)üst* kelimesi zamanla /*t*/ sesini düşürmüş ve geriye *üs* kalmıştır: *(Y)üskek / üskel-*. Şunu da ifade etmek gerekir ki *yüskek* "yüksek", *üskel-* "yükselmek" kelimeleri *Derleme Sözlüğü*'nde tanımlanmış kelimelerdir. Bundan sonra kelimenin bünyesinde yer alan /*s*/ ve /*k*/ sesleri, Türkçede birçok örneğine rastlanan *göçüşme* (metatez)ye (<*kibrit*>*kirbit*, <*toprak*>*torpak*, <*yaprak*>*yarpak*, <*ekşi*>*eşki*, <*eksil-*>*eskil*-vs.) uğrayarak *yüksek* ve *yüksel-* biçimlerini almıştır. Yani söz konusu kelimelerin etimolojisi şu şekilde gelişmiştir: *Yüksek*: *(Y)üst+ke-k*>*(y)üs+ke-k*>*(y)ük+se-k*; *yüksel-* *Y)üst+ke-k*>*(y)üs+ke-l*>*(y)ük-se-l*.

Etimolojide bir kelimenin kökünün ne olduğuna dair birden fazla görüş olabilir. Bu çalışmada da *titiz*, *yüksek* ve *yüksel-* kelimelerinin etimolojisine dair görüşler ileri sürülmüştür. Özellikle *yüksek* ve *yüksel-* kelimelerinin *yük* ismine eklenen +*sA-* eki neticesi elde edilen *yükse-* fiilinden türediğine dair âdeta bir görüş birliği söz konusudur; ancak çalışmada bu kelimelerin türediği kökün *üst*(>*üs*) kelimesi olduğu ileri sürülmüştür.

5. SUMMARY

In this study, new approaches have been developed about the etymologies of the words meticulous, high and rise. In the study, consecutive and simultaneous linguistics method was used. First of all, the witnesses of the words in historical Turkish texts and later periods are mentioned. Then, the etymological approaches of researchers regarding these words are mentioned and our own predictions are included. While making these etymological suggestions, attention was paid to the compatibility between the root and its derivatives in terms of meaning, sound and morphology. Of course, the suggestions here may be open to debate, as in other etymological explanations. However, what is important here are the different approaches to the words in question.

The word etymology comes from the Ancient Greek étimos "truth"

and *lógos* “knowledge; "meaning" developed from the combination of meaningful words. Thus the word means “true knowledge; It has a meaning such as "knowledge of the true meaning". When this translation is evaluated in the field of grammar, a meaning such as "real, original knowledge" of a word emerges. In this study, it is aimed to include new views on the etymology of the words meticulous, high and *Yüksel-*.

The word meticulous, **tit-* ‘to open (wound)’+(i)+z’ (Gülensoy), [eT. It is explained etymologically as *tı-t-mak* (to distribute) / *ti-t-mek* > *ti-t-iz* (Ötüken Turkish Dictionary). Moreover, the word in question has been compared with the word *titig* “throbbing, vibrating” (Nişanyan). When we look at these etymological explanations, it can be seen that the meaning connection is not clearly established. Today we have the verb *dit-* ~ *tit-* “to dig, to dig; “to fluff wool, cotton, etc. by separating them into strands; There is a verb that means "to break into very small pieces by hand". In our opinion, this root is the root of the word meticulous. While asserting this, the first thing is the semantic connection between the root in question (*dit-* *tit-*) and the titular, which we consider to be its derivative. Someone who is meticulous is someone who examines something down to the smallest detail and pays attention to all the details; In other words, he is someone who takes an approach as if examining and probing small parts of it. Therefore, a meticulous person worries about something. In Turkish, it is a rare occurrence for the initial /d/ sound to become voiceless and turn into /t/ sound: *Tad* > mountain, *tiş* > tooth, nail > nail, etc. In our opinion, *dit-iz*>*tit-iz* can also be added to these examples.

The words high and rise- are generally connected to the verb rise- by Clauson and subsequent researchers. The verb *Yüksel-* is explained based on the word load. He explained the word "burden" in the Tuncer Gülensoy Compilation Dictionary as meaning "hill, mound". In our opinion, the semantic connection of the word *load with the words mentioned is not satisfactory. In this study, a new perspective has been developed regarding the roots of the words in question. As mentioned above, the root of both the words "high" and "Yüksel-" is actually (y)üstü. The verb-making suffix +kA was added to this word and the verb (y)üstke- “to rise” emerged. The words (Y)üstkek / (y)üstükel- are derived from the verb (Y)üstke-. After both words took this form, the word (Y)üstü dropped the /t/ sound over time and the base remained: (Y)üskek / öskel-. It should also be noted that the words *yüskek* “high” and *Üskel-* “to rise” are words witnessed in the Compilation Dictionary. From now on, the /s/ and /k/ sounds in the word are transformed into metathesis, which has many examples in Turkish (<*kibrít*>*kirbit*,

soil>soil, leaf>yarpak, sour>eşki, eksil->eskil- etc.). We think that it has undergone a process and taken the forms high and high. In other words, we assume that the etymology of the words developed as follows: High: (Y)üs+ke-k>(y)üs+ke-k>(y)ük+se-k; rise- Y)top+ke-k>(y)base+ke-l->(y)ük-se-l-.

In etymology, there may be more than one view on what the root of a word is. In this study, opinions about the etymology of the words meticulous, high and Yüksel- have been put forward. In particular, there is almost a consensus that the words high and Yüksel- are derived from the verb Yüksel-, which is obtained as a result of the +sA- suffix added to the noun load; However, it has been suggested in the study that the root from which these words are derived may be the word "upper".

6. KAYNAKLAR

- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III indeks* (Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı lugatı*. Kubbealtı Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgen, İ. (1989). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te söz yapımı*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Caferoğlu, A. (1955). Anadolu ağızlarındaki metathése gelişmesi. *Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten*, s. 1-7.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford Press.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. Ötüken Neşriyat.
- Demirci, K. (2019). *Oksford'un öküzü (kelimelerin şaşkırtıcı kökenleri)*. Anı Yayıncılık.
- Efendioğlu, S. & İşcan, A. (2010). Türkçe ses bilgisi öğretiminde ses olaylarının sınıflandırılması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 43, s. 121-143.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (2020). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation a functional approach the lexicon I-II*. Wiesbaden.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Bilge-Kültür-Sanat.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersöz, S. (2018). Türkçede göçüşme: Tanım ve tasnif. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), s. 2189-2203.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Türk Dil

- Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk dilinde yapı bakımından fiiller (en eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar -yazı dilinde-)*. Bilge-Kültür-Sanat.
- Hatiboğlu, V. (1978). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hengirmen, M. (2019). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Engin Yayınevi.
- Hunutlu, Ü. (2018). Türkçede “k->g- ve t->d-” değişimleri ve aykırılıkları üzerine düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63, s. 161-186.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin dil bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2022). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kırbaç, S. (2012). Etimolojiye metatezle yaklaşım ve ‘kırbaç’ kelimesinin etimolojisi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 34(34), s. 91-100.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri -şekil bilgisi-*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kök, A. (2016). Modern Oğuz Türkçesi diyalektlerinde göçüşme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(15), 406-430).
- Kültür Bakanlığı Yayınları, (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan sözlük Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. Liber Plus Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII-XVI. Yüzyıllar arasında Türkçenin sözcük dağarcığı*. Kesit Yayınları.
- Ölmez, M. (1998). Etimoloji sözlükleri. *Kebikeç*, 6, s. 175-182.
- Sertkaya, O.F. (2018). *Kelime dağarcığımızdan etimoloji araştırmaları*. Akçağ Yayınları.
- Sevinçli, V. (2017). “Y” ünsüzü ve işlevleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, s. 45-54.
- Şen, S. (2023). *Etimolojinin izinde (kelimeden kültüre seyahatler)*. Ötüken Neşriyat.
- Şirin, H. (2019). *Sözcük hikâyeleri (sözlerde saklı kültür)*. Bilge Kültür Sanat.
- Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig’de söz yapımı (2. Baskı)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2015). *İştikakçının köşesi (Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler)*. Dergâh Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2021). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı*. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Dergâh Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H. & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2011). *Türkçe sözlük*.
- Türk Dil Kurumu Yayınları, (2019). *Derleme sözlüğü (O-T)*.

Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-edebe*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://sozluk.gov.tr/> adlı adrese 09.11.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.

<http://www.lugatim.com> adlı adrese 09.11.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.

<https://obastan.comz> adlı adrese 11.11.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

DS	Derleme Sözlüğü
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
Eat	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
KTLS	Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
Tkm.	Türkmen Türkçesi
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğer
vs.	ve saire
+	Kendisinden önce isim unsuru olduğuna işaret eder
-	Kendisinden önce fiil unsuru olduğunu işaret eder
~	Benzerlik, yaklaşıklık ve denklik işareti
<	Bu yönde gelişme olmuştur
>	Bu yönde gelişme olmuştur
*	Varsayım, farazi, tanımlanmamış olan kök
/	Kelimelere gelen eklerin diğer şeklini de ifade eder

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

